

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัย เรื่องศึกษาศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว ของวัดใน กรุงเทพมหานคร ครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๑) เพื่อค้นหาศาสนสถานที่สำคัญของวัดใน กรุงเทพมหานครที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทั้งของคนไทยและคนต่างชาติ ๒) เพื่อศึกษาประวัติและความสำคัญของศาสนสถานในวัดกรุงเทพมหานครที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทั้งของคนไทยและคนต่างชาติ และ ๓) เพื่อศึกษาการบริหารการอนุรักษ์ศาสนสถานและการท่องเที่ยวของวัดใน กรุงเทพมหานคร ซึ่งผลการวิจัยสามารถสรุปได้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้ การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพและ เชิงเอกสาร ((Qualitative and documentation research) ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนาม (field study) กลุ่มตัวอย่าง คือ ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยวของวัดในกรุงเทพมหานคร ได้แก่ พระปรางค์ สถูปเจดีย์ พระอุโบสถ พระพุทธรูป วิหาร ระเบียง หอไตร ศาลาการเปรียญ และโลหะปราสาท ที่มีอยู่ในวัดจำนวน ๔๐ วัด) เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่จากการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth interview) จำนวน ๔๐ คน/รูป จากเจ้าอาวาสหรือตัวแทนเจ้าอาวาสวัด ผู้ช่วยเจ้าอาวาสหรือเจ้าหน้าที่ ลูกจ้าง ผู้เกี่ยวข้องของศาสนสถาน และผู้ที่มีความรู้ของวัดที่มีศาสนสถานการท่องเที่ยวที่สำคัญนั้น ๆ

ผลการวิจัยพบว่า

๑. ศาสนสถานที่สำคัญของวัดที่เป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติมีองค์ประกอบสำคัญ คือ วัดทั้ง ๔๐ แห่ง มีศาสนสถานสำคัญ คือ พระพุทธรูป พระอุโบสถ เจดีย์ พระปรางค์ พระวิหารหลวง ความสำคัญของศาสนสถาน คือ เป็นวัดพุทธธรรมที่แสดงสัญลักษณ์ทางศาสนาและพระรัตนตรัย เช่น พระพุทธรูปแสดงสัญลักษณ์ถึงพระพุทธเจ้า พระอุโบสถเป็นที่ประกอบกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ เจดีย์ พระปรางค์เป็นที่ประดิษฐานของพระบรมสารีริกธาตุพระพุทธเจ้า พระวิหารหลวงมักเป็น สถาปัตยกรรมและภาพจิตรกรรมอันแสดงถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ความสำคัญของศาสนสถานสิ่งแรก คือ เป็นสิ่งก่อสร้างที่เกิดจากแรงศรัทธาทางพระพุทธศาสนาและเป็นสิ่งที่พระพุทธรูปศาสนิกชนยึดถือทางด้านจิตใจและยึดถือเพื่อประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

๒. ประวัติและความสำคัญของศาสนสถานมีความสำคัญในฐานะเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจและ ศาสนสถาน ดังกล่าวยังมีความสำคัญในแง่เป็นสิ่งที่แสดงถึงความศรัทธาแสดงประวัติศาสตร์และบริบทความเชื่อของคนในช่วงเวลาของการสร้างศาสนสถาน ด้วยนักท่องเที่ยวชาวไทยจะเข้ามาทัศนศึกษา เพื่อเป้าหมายทางศาสนา ส่วนนักท่องเที่ยวต่างประเทศจะเข้ามาทัศนศึกษาเพื่อแสวงหาความรู้ทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและความเชื่อของคนไทยในอดีตและคนไทยในปัจจุบัน ซึ่งศาสนสถานจะสะท้อนมิติทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของคนไทยได้อย่างดี จะเห็นได้ว่าศาสนสถาน ทั้ง ๕ ประการข้างต้น แต่ละประเภทก็จะมียอดประกอบที่แสดงให้เห็นมิติทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม สังคมได้อย่างดี เช่น พระอุโบสถและพระวิหารหลวงจะแสดงสถาปัตยกรรมการออกแบบตามแบบแผนสกุลช่างของแต่ละยุค และยังเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป แสดงภาพจิตรกรรม ภาพจิตรกรรมที่ปรากฏในพระอุโบสถ และพระวิหารหลวงจะแสดงอดีตพุทธประวัติพระพุทธเจ้าและชาดก ซึ่งแสดงหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ใช้เป็นหลักยึดถือร่วมกัน ภาพจิตรกรรมนี้ในแต่ละสมัยจะมีภาพที่แสดงแตกต่างกัน ภาพเดียวกันในแต่ละยุคก็จะวาดต่างกัน สิ่งเหล่านี้จะสะท้อนมิติทางความเชื่อและวัฒนธรรมของผู้สร้างได้ นักท่องเที่ยวเข้ามาทัศนศึกษาจะเข้าใจสังคมไทยได้อย่างดี

๓. การบริหารการอนุรักษ์ศาสนสถานและการท่องเที่ยว มีความสำคัญอย่างน้อย ๒ ประการข้างต้น การให้ศาสนสถานดำรงอยู่ได้อย่างยาวนานขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของผู้มีหน้าที่รับผิดชอบ จากการศึกษาผู้มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง ส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาส ซึ่งการบริหารจัดการของผู้รับผิดชอบจะแตกต่างกันตามลักษณะความสำคัญของวัดและจำนวนนักท่องเที่ยวเข้าไปทัศนศึกษาจำนวนมากที่สุดคือ วัดพระศรีรัตนศาสดารามและวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม จะมีการบริหารการจัดการสมัยใหม่ กล่าวคือ มีจำนวนผู้ดูแลที่เป็นฆราวาสจำนวนมากโดยแบ่งหน้าที่กันทำ ในด้านการรักษาความสะอาด ความปลอดภัยในทรัพย์สิน และวัดยังเกี่ยวข้องกับหน่วยงานรัฐเข้ามาดูแลบูรณะร่วมกัน ส่วนวัดที่มีนักท่องเที่ยวค่อนข้างน้อยยังมีการบริหารจัดการโดยผู้ช่วยเจ้าอาวาสและมอบหมายให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งดูแลอย่างใดก็ได้ ภาพรวมของการศึกษาชุมชนมีส่วนเข้ามาดูแลค่อนข้างไม่มากนัก

ข้อเสนอแนะ ควรจัดรักษาวัดให้สะอาดร่มรื่น เป็นที่ร่มเย็นแห่งจิตใจและเป็นที่พักพิงหาความรู้เกี่ยวกับศาสนสถาน และขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของชาติแก่ประชาชนทั่วไป และสิ่งสำคัญควรให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาศาสนสถานที่สำคัญ

๕.๒ อภิปรายผล

ผลจากการวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง ศักยภาพศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยวของวัดในกรุงเทพมหานคร นำมาอภิปราย เพื่อให้เหตุผลตามแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยเฉพาะที่สำคัญ ๆ ดังต่อไปนี้

๑. ผลการวิจัยพบว่าศาสนสถานที่สำคัญของวัดที่เป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติมีองค์ประกอบสำคัญ คือ วัดทั้ง ๔๐ แห่ง มีศาสนสถานสำคัญ คือ พระพุทธรูป พระอุโบสถ เจดีย์ พระปรางค์ พระวิหาร ความสำคัญของศาสนสถาน คือ เป็นวัตถุธรรมที่แสดงสัญลักษณ์ทางศาสนาและพระรัตนตรัย เช่น พระพุทธรูปแสดงสัญลักษณ์ถึงพระพุทธเจ้า พระอุโบสถเป็นที่ประกอบกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ เจดีย์ พระปรางค์เป็นที่ประดิษฐานของพระบรมสารีริกธาตุพระพุทธเจ้า พระวิหารมักเป็น สถาปัตยกรรมและภาพจิตรกรรมอันแสดงถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ความสำคัญของศาสนสถานสิ่งแรก คือ เป็นสิ่งก่อสร้างที่เกิดจากแรงศรัทธาทางพระพุทธศาสนาและเป็นสิ่งที่พระพุทธรูปศาสนิกชนยึดถือทางด้านจิตใจและยึดถือเพื่อประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **อิทธิวัตร ศรีสมบัติ และคณะ**^๑ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องสายธารธรรมลุ่มแม่น้ำมูล : ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงพุทธกลุ่มจังหวัดอีสานใต้ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้สำรวจแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธและทำการประเมินศักยภาพ กำหนดปัจจัยและเกณฑ์การชี้วัดเพื่อประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ มีองค์ประกอบ ๒ ด้าน คือ ศักยภาพในการดึงดูดใจนักท่องเที่ยวและศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยวผลการสำรวจแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ

๒. ผลการวิจัยพบว่าประวัติและความสำคัญของศาสนสถานมีความสำคัญในฐานะเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจแล้ว ศาสนสถาน ดังกล่าวยังมีความสำคัญในแง่เป็นสิ่งแสดงถึงความศรัทธา แสดงประวัติศาสตร์และบริบทความเชื่อของคนในช่วงเวลาของการสร้างศาสนสถานด้วย นักท่องเที่ยวชาวไทยจะเข้ามาทัศนศึกษา เพื่อเป้าหมายทางศาสนา ส่วนนักท่องเที่ยวต่างประเทศจะเข้ามาทัศนศึกษาเพื่อแสวงหาความรู้ทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและความเชื่อของคนไทยในอดีตและคนไทยในปัจจุบัน ซึ่งศาสนสถานจะสะท้อนมิติทางด้านประวัติศาสตร์

^๑อิทธิวัตร ศรีสมบัติ และคณะ, สายธารธรรมลุ่มแม่น้ำมูล : ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงพุทธกลุ่มจังหวัดอีสานใต้, รายงานการวิจัย (สกว), (สำนักประสานงานการพัฒนาและจัดการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืน, ๒๕๕๐), หน้าบทคัดย่อ.

วัฒนธรรมของคนไทยได้อย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **เปรมวดี ณ นครพนม**^๑ ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาพฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นที่เดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศไทยแบบจัดการท่องเที่ยวด้วยตนเอง: กรณีศึกษาบริเวณพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ต้องการเที่ยวชมสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมมากที่สุด และสถานที่ท่องเที่ยวในกรุงเทพมหานครที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวมากที่สุด ได้แก่ พระบรมมหาราชวังกับวัดพระศรีรัตนศาสดารามได้รับความนิยมรองลงมาได้แก่ วัดต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียง เช่นวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร จะเห็นได้ว่าศาสนสถานที่ ๕ ประการข้างต้น แต่ละประเภทก็จะมีองค์ประกอบที่แสดงให้เห็นมิติทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม สังคมได้อย่างดี เช่น พระอุโบสถและพระวิหารหลวงจะแสดงสถาปัตยกรรมการออกแบบตามแบบแผนสกุลช่างของแต่ละยุค และยังเป็นທີ່ประดิษฐานพระพุทธรูป แสดงภาพจิตรกรรม ภาพจิตกรรมที่ปรากฏในพระอุโบสถ และพระวิหารหลวงจะแสดงอดีตพุทธ ประวัติพระพุทธรเจ้าและชาดก ซึ่งแสดงหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ใช้เป็นหลักยึดถือร่วมกัน ภาพจิตรกรรมนี้ในแต่ละสมัยจะมีภาพที่แสดงแตกต่างกัน ภาพเดียวกันในแต่ละยุคก็จะวาดต่างกัน สิ่งเหล่านี้จะสะท้อนมิติทางความเชื่อและวัฒนธรรมของผู้สร้างได้ นักท่องเที่ยวเข้ามาทัศนศึกษาจะเข้าใจสังคมไทยได้อย่างดี ศาสนสถานที่ทุกแห่งที่ผู้วิจัยได้ศึกษาทั้ง ๔๐ วัด เป็นศาสนสถานที่ได้รับการสร้างขึ้นมีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์และผู้สร้าง เจตจำนงของผู้สร้างและคติทางพุทธศาสนาในช่วงเวลาหนึ่งๆ ด้วย

ศาสนสถานที่ประดิษฐานในวัดช่วงก่อนรัชกาลที่ ๔ จะเห็นว่าเกือบทุกวัดที่เป็นกลุ่มตัวอย่างศึกษาเป็นวัดที่ในตอนต้นรัชกาลที่สี่ย้อนหลังไปถึงสมัยอยุธยา ศาสนสถานที่เหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์และบอกเล่าความเป็นมาของประวัติศาสตร์ในช่วงหนึ่งๆ ด้วย เช่น พระพุทธรูปที่เป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวรารามจะมีความเป็นมาของการนำมาประดิษฐานในสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ วัดอรุณราชวรารามจะแสดงความสัมพันธ์กับพระเจ้าตากสินมหาราช

ศาสนสถานนอกจากจะเป็นตัวกำหนดช่วงประวัติศาสตร์ตัวบุคคลแล้ว ยังเป็นตัวชี้ประวัติศาสตร์ทางความคิด วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ทางการเมืองด้วย เช่น ภาพจิตรกรรมช่วงก่อนรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จะเป็นภาพจิตรกรรมแสดงอดีตพระพุทธรเจ้า ไตรภูมิ

^๑เปรมวดี ณ นครพนม, การศึกษาพฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นที่เดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศไทยแบบจัดการท่องเที่ยวด้วยตนเอง : กรณีศึกษาบริเวณพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์, รายงานผลการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), บทคัดย่อ.

ซึ่งแสดงคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่มีได้ยึดตัวบุคคล ในสมัยรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ภาพจิตรกรรมนิยมเขียนพุทธประวัติ พระพุทธรูปก่อนในสมัยรัชกาลที่ ๔ ส่วนสถาปัตยกรรมกับอภิปรัชศาสตร์ของความเชื่อของผู้สร้าง พระพุทธรูปก่อนสมัยรัชกาลที่จะนิยมสร้างตามคติมหาปुरुสบุรุษ เช่น พระหัตถ์ทั้ง ๕ จะเรียวก่อกัน ในสมัยรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ที่พระองค์รับคติวัฒนธรรมตะวันตกคือรับคติวิทยาศาสตร์ ส่งผลต่อการสร้างพระพุทธรูปในสมัยรัชกาลที่ ๔ ทรงสร้างเสมือนจริง (realistic) เช่น นิ้วพระหัตถ์ทั้ง ๕ มีความยาวตามลำดับเสมือนจริง เป็นต้น พระพุทธรูปในวัดธรรมยุติที่พระองค์ทรงปฏิสังขรณ์ เช่น วัดราชประดิษฐ์ก็จะเป็นตัวแทนแสดงดังกล่าวได้ดี

วัดศรีมหาธาตุเป็นวัดเดียวในจำนวน ๔๐ วัด มีวัดเดียวที่ถูกสร้างครั้งสุดท้าย ช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นประชาธิปไตย ศาสนสถานมีจุดเด่นคือ มีพระอุโบสถสวยงาม แต่อย่างไรก็ดี ทางวัดดังกล่าวมีนักท่องเที่ยวค่อนข้างน้อย การจัดวัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์นอกจากนั้นแล้ว การแบ่งสถานที่ระหว่างเขตพุทธสถานกับเขตสังฆสถานจะแยกออกจากกัน ซึ่งจะเป็นการกั้นมิให้นักท่องเที่ยว/นักแสวงบุญให้มีผลกระทบกับการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ วัดที่ถูกสร้างก่อนหรือช่วงต้นสมัยรัตนโกสินทร์ค่อนข้างจะแบ่งอาณาเขตได้ดี เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดมหาธาตุ วัดอรุณราชวราราม วัดสุทัศน์เทพวราราม เป็นต้น ซึ่งแสดงถึงวิถีคิดของผู้สร้างในสมัยโบราณ การสร้างวัดจึงสะท้อนความเชื่อ วัฒนธรรมของผู้สร้างและของคนในสังคมในแต่ละยุคได้อย่างดี

๓. ผลการวิจัยพบว่าการบริหารการอนุรักษ์ศาสนสถานและการท่องเที่ยว มีความสำคัญอย่างน้อย ๒ ประการข้างต้น การให้ศาสนสถานดำรงอยู่ได้อย่างยาวนานขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของผู้มีหน้าที่รับผิดชอบ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **อจนา อันนันท** ทำการศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในจังหวัดสมุทรสงคราม ผู้ประกอบการส่วนใหญ่มีความเข้าใจความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ถูกต้องว่า การอนุรักษ์คือการนำนักท่องเที่ยวไปเที่ยวชมแหล่งธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม สถานที่มนุษย์สร้างขึ้นซึ่งแสดงถึงความเป็นอยู่ของสังคม รวมทั้งวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น และเที่ยวชมธรรมชาติโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม โดยผู้ประกอบการบางส่วนมีความเข้าใจไม่ถูกต้องเกี่ยวกับความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยเข้าใจว่าเป็นการจัดให้นักท่องเที่ยวพักในที่พักที่เลียนแบบ

ธรรมชาติมากที่สุด^๑ จากการศึกษาผู้มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง ส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาส ซึ่งการบริหารจัดการของผู้รับผิดชอบจะแตกต่างกันตามลักษณะความสำคัญของวัดและจำนวนนักท่องเที่ยวเข้าไปทัศนศึกษาจำนวนมากที่สุดคือ วัดพระศรีรัตนศาสดารามและวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม จะมีการบริหารการจัดการสมัยใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ**เพ็ญพัชร สุวรรณสนธิชัย**^๒ ทำการศึกษาเรื่อง ทักษะคติและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่มีต่อวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ผลการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศส่วนใหญ่เป็นชาวยุโรป เพศชายและหญิงมีจำนวนใกล้เคียงกัน มีวัตถุประสงค์หลักในการเดินทางเข้ามาประเทศไทย คือ การท่องเที่ยว ส่วนใหญ่ไม่เคยมาเที่ยววัดพระศรีรัตนศาสดาราม นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศส่วนใหญ่ไม่เคยเที่ยววัดอื่นในประเทศไทยมาก่อน การรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวัดพระศรีรัตนศาสดารามของนักท่องเที่ยว โดยรวมอยู่ในระดับน้อย งานอดิเรกของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศส่วนใหญ่คือ เล่นดนตรี การใช้เวลาว่างส่วนใหญ่ คือ ท่องเที่ยว รูปแบบการดำรงชีวิตของนักท่องเที่ยวสามอันดับแรกคือพักผ่อนโดยอยู่นอกบ้าน ชอบศิลปะ ตะวันออก พบผู้บริโภค หรือผู้ร่วมงาน ประเภทการท่องเที่ยวที่ชื่นชอบส่วนใหญ่เป็นการท่องเที่ยว ศิลปวัฒนธรรมและจารีตประเพณี นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศส่วนใหญ่มีทัศนคติด้านวัดว่างดงามและมีเอกลักษณ์มากที่สุด วัดวัตถุประสงค์การเดินทางเข้ามาในประเทศไทยต่างก็มีทัศนคติโดยรวมต่อการเที่ยวชมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ด้านราคา ด้านทรัพยากรบุคคล ด้านสถานที่ไม่แตกต่างกัน ส่วนด้านประสบการณ์การท่องเที่ยววัดอื่น ๆ ในประเทศไทยที่แตกต่างกัน มีทัศนคติโดยรวมเกี่ยวกับการมาเที่ยววัดพระศรีรัตนศาสดาราม ด้านราคา ด้านสถานที่แตกต่างกัน การรับรู้ข้อมูลข่าวสารโดยภาพรวมของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศไม่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติโดยรวมกับการท่องเที่ยววัด ทัศนคติด้านราคา ด้านทรัพยากรบุคคลและด้านสถานที่ แต่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติโดยรวมต่อการมาเที่ยววัดพระศรีรัตนศาสดาราม กลุ่มที่ชอบด้านศิลปวัฒนธรรม รูปแบบการดำเนินชีวิตของนักท่องเที่ยวก่อนหน้านี้มีความสัมพันธ์กับทัศนคติโดยรวมต่อการมาเที่ยววัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทัศนคติเกี่ยวกับวัด ทัศนคติด้านราคา ด้านทรัพยากร และด้านสถานที่

^๑อัฉนา อ้นนันทน์, การบริหารจัดการธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในจังหวัดสมุทรสงคราม, การค้นคว้าแบบอิสระบัณฑิตวิทยาลัย, (บริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗), หน้าบทคัดย่อ.

^๒เพ็ญพัชร สุวรรณสนธิ, ทักษะคติและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่มีต่อวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๗), หน้าบทคัดย่อ.

กล่าวคือ มีจำนวนผู้ดูแลที่เป็นฆราวาสจำนวนมากโดยแบ่งหน้าที่กันทำ ในด้านการรักษาความสะอาด ความปลอดภัยในทรัพย์สิน และวัดยังเกี่ยวข้องกับหน่วยงานรัฐเข้ามาดูแลบูรณะร่วมกัน ส่วนวัดที่มีนักท่องเที่ยวค่อนข้างน้อยยังมีการบริหารจัดการโดยผู้ช่วยเจ้าอาวาสและมอบหมายให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งดูแล อย่างไรก็ตาม ภาพรวมของการศึกษาชุมชนมีส่วนเข้ามาดูแลค่อนข้างไม่มากนัก การบริหารการอนุรักษ์ศาสนสถานและการท่องเที่ยว สอดคล้องงานวิจัย ของ **ณัฐพงศ์ ถิธดำ และ สมหมาย ปิ่นพุทธศิลป์** ระบบการจัดการพิพิธภัณฑ์ โบราณสถาน ศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

๑. ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ศาสนสถานควรมีสถานที่จอดรถที่เพียงพอ มีห้องน้ำที่สะอาดและเพียงพอให้บริการ มีที่นั่งพักด้านนอกอาคารให้กับนักท่องเที่ยว

๒. ด้านบุคลากร ศาสนสถานควรมีจัดบุคลากรที่สามารถใช้ภาษาอังกฤษได้ให้คำแนะนำกับนักท่องเที่ยว

๓. ด้านการบริหารองค์กร เจ้าอาวาสควรให้ประชาชนในท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐเสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการวัด ตั้งคณะกรรมการวัดเป็นวาระสองปี

๔. ด้านภูมิทัศน์ของแหล่งท่องเที่ยว ศาสนสถานควรประสานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้จัดส่งเจ้าหน้าที่ไปตัดหญ้าให้เดือนละครั้ง

๕. ด้านหัวใจของแหล่งท่องเที่ยว ศาสนสถานควรนำเสนอให้ชัดเจนว่า ศาสนมงคลใดเป็นหัวใจหลักของศาสนสถานแห่งนี้

๖. ด้านการประชาสัมพันธ์ ศาสนสถานควรทำเอกสารประชาสัมพันธ์เป็นสองภาษาเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวต่างชาติ และควรมีเว็บไซต์ของวัดเพื่อให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว

๗. ด้านการให้บริการ ศาสนสถาน ควรมีที่สำหรับการกราบนมัสการพระ สันทนาธรรมและประพรมน้ำพุทธมนต์ให้เป็นสัดส่วน พร้อมทั้งมีเอกสารแนะนำการใช้ภาษาเฉพาะในกาสนทนา

๘. ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสำนักพระพุทธศาสนาจังหวัดและองค์การบริหารส่วนจังหวัด ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลควรกำหนดกิจกรรมเพื่อให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมทำกิจกรรมร่วมกับศาสนสถาน^๑

^๑ ณัฐพงศ์ ถิธดำ และ สมหมาย ปิ่นพุทธศิลป์, ระบบการจัดการพิพิธภัณฑ์ โบราณสถาน ศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน, งานวิจัยกองทุนสนับสนุน (สวก), (ภูเก็ต มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต, ๒๕๕๐), หน้า ๕๕.

ศาสนสถานต้องจัดให้มีภูมิทัศน์ที่สวยงาม มีสถานที่จอดรถเพียงพอ มีห้องน้ำสะอาด และเพียงพอ ปราศจากแมลงหรือสุนัขจรจัดรบกวน มีที่นั่งพัก มีศาสนมงคลที่เป็นจุดเด่นชัดเจน มีสถานที่สำหรับกราบนมัสการพระ สันทนาธรรมและประพรมน้ำพุทธมนต์เป็นสัดส่วน มีเอกาสนาแนะนำการใช้ภาษาในการสนทนาธรรมกับพระ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรจัดบุคคลากรเป็นประชาสัมพันธ์ของศาสนสถาน และจัดให้มีกิจกรรมเพื่อให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม จัดสร้างเว็บไซต์ของวัดเพื่อให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว^๑

จากข้อมูลที่ศึกษาจะพบว่าแต่ละวัดจะมีกระบวนการบริหารและการให้ความสำคัญต่อการจัดการแตกต่างกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับความสำคัญของวัดในฐานะเป็นแหล่งท่องเที่ยว วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดอรุณราชวราราม และวัดสุทัศน์ จะมีระบบการบริหารจัดการค่อนข้างเป็นระบบ เป็นที่น่าสังเกตว่า การบริหารจัดการเพื่อให้วัดยังคงเป็นแหล่งท่องเที่ยว ผู้ดูแลวัดอย่างเป็นระบบ เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามจะมีผู้ดูแลวัดจำนวนประมาณ ๔๐-๕๐ คน ระยะเวลาวัดเป็นผู้จัดจ้างคนมาดูแล ทำความสะอาด ดูแลห้อง และระบบรักษาความปลอดภัย เป็นต้น ระยะเวลาได้ว่าจ้างบริษัทรับผิดชอบพนักงานมาดูแลระบบการจัดการให้ตอบสนองกับความต้องการของผู้ท่องเที่ยว นอกจากนี้ได้ทัศนศึกษาแล้ว ยังต้องการความรื่นรมย์ เช่น วัดมีความสะอาด เป็นระบบการจัดการสมัยใหม่จึงมีความสำคัญในการจัดการวัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวของคนทั่วโลก

ส่วนวัดที่มีศาสนสถานสำคัญแต่ยังไม่เป็นที่รู้จักหรือยังไม่ได้เป็นแหล่งท่องเที่ยว นักระบบการบริหารจัดการจะแตกต่างออกไป กล่าวคือ การบริหารจัดการโดยเจ้าอาวาสหรือบุคคลที่เจ้าอาวาสมอบหมายเพื่อดูแลศาสนสถานให้อยู่ในสภาพปกติ เพื่อเป็นที่อนุสรณ์รำลึกถึงมิได้มีเป้าหมายเป็นแหล่งท่องเที่ยวแต่ประการใด ซึ่งวัดเหล่านี้จะเป็นเพียงสถานที่พุทธศาสนิกชนชาวไทยเข้ามาเพื่อบำเพ็ญกุศลเพื่อเคารพ เช่น ศาสนสถานวัดอินทาราม เป็นต้น วัดเหล่านี้จึงมิได้รองรับนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะชาวต่างชาติที่มีเป้าหมายเพื่อศึกษาเชิงวัฒนธรรมและเชิงประวัติศาสตร์

เมื่อนำรูปแบบการจัดการทางพระพุทธศาสนาตามที่แนวคิดที่ปรากฏในบทที่ ๒ ดังนี้

๑. การบริหารจัดการวัด

ตามแนวคิดการบริหารจัดการวัด ได้แก่ การจัดการวัดให้เป็นที่ยอมรับ รื่นรมย์ เป็นที่

^๑ อ้างแล้ว, ฦกฐพงศ์ ถือดำ และ สมหมาย ปิ่นพุทธศิลป์, ระบบการจัดการพิพิธภัณฑ์โบราณสถาน ศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน, หน้า ๕๕.

สร้างคน ทำให้คนใกล้ชิดกับธรรมชาติ ก่อสร้างสิ่งก่อสร้างให้แฝงด้วยปรัชญาธรรม วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทั้ง ๔๐ วัด เป็นวัดที่มีศาสนสถานซึ่งเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงจะมีระบบการจัดการสมัยใหม่ทั้งระบบ กล่าวคือมีผู้ดูแลครบทุกด้าน โดยมีการแบ่งงานกันทำ เช่น มีฝ่ายดูแล รักษาและปฏิสังขรณ์ศาสนสถานร่วมกับหน่วยภาครัฐ มีฝ่ายดูแลรักษาความสะอาดวัด ฝ่ายดูแลความปลอดภัย ตลอดจนมีคณะกรรมการทรัพย์สินของวัด เป็นต้น ส่วนวัดที่มีศาสนสถานไม่ค่อยมีชื่อเสียงจะมีระบบการจัดการแบบเดิม กล่าวคือ ดูแลเฉพาะศาสนสถานและรักษาศาสนสถาน

๒. การบริหารจัดการบุคคล

รูปแบบการบริหารบุคคล ได้แก่ พระสงฆ์ในวัดและผู้ดูแลศาสนสถาน พระสงฆ์ในวัดมีส่วนสนับสนุนและเป็นอุปสรรคต่อการท่องเที่ยวในวัด วัดอุทิศประสงค์ของผู้มาเที่ยวจะมาเที่ยววัดแตกต่างกัน นักท่องเที่ยวต่างชาติมักจะเข้ามาท่องเที่ยวศาสนสถาน เพื่อเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเป็นหลัก การบริหารงานบุคคลเพื่อดูแลวัดโดยเฉพาะฆราวาสจึงมีความสำคัญ ส่วนวัดที่ไม่ค่อยมีชื่อเสียงจะไม่มีฆราวาสมาดูแล และนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยววัดจะเป็นคนไทย วัดอุทิศประสงค์เพื่อมาทำบุญและเข้ามาเพื่อวัดอุทิศประสงค์ทางศาสนา

การบริหารงานบุคคลเพื่อตอบสนองวัดอุทิศประสงค์นักท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน รูปแบบการจัดการบริหารตัวบุคคลจะแตกต่างกัน วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญในระดับชาติและระดับนานาชาติ บุคคลที่มีความสำคัญคือฆราวาสที่ดูแลโบราณสถานทั้งระบบ ดูแลให้วัดมีความสะอาด ให้การบริการนักท่องเที่ยว รักษาปลอดภัยทั้งชีวิตและทรัพย์สินแก่นักท่องเที่ยวและตอบข้อซักถามนักท่องเที่ยวได้ รูปแบบการทำงานจึงเป็นรูปแบบเดียวกับงานบริการทั่วไป

ส่วนนักท่องเที่ยวที่เป็นชาวไทย เข้าวัดเพื่อบำเพ็ญกิจทางศาสนา การบริหารการจัดการวัดโดยเฉพาะพระสงฆ์ที่มีสมณภาวะจะมีความสำคัญ เพราะนักท่องเที่ยวชาวไทยเข้าวัดเพื่อแสวงหาความสงบด้านจิตใจและแสวงหาหลักธรรมที่ปรากฏในศาสนสถาน การบริหารวัดในรูปแบบเดิมที่มุ่งให้ร่มเย็นและเป็นแหล่งเรียนรู้จึงมีความสำคัญ

๓. การบริหารการจัดการเรียนเรียนรู้กับชุมชน/รัฐ

การบริหารการจัดการให้วัดเป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวที่มีวัดอุทิศประสงค์ในการท่องเที่ยวแตกต่างกัน การจัดการบริหารนอกจากจะบริหารศาสนสถาน การบริหารคนแล้ว การบริหารวัดให้ชุมชนมีส่วนร่วมยังไม่มีมีความสำคัญ การเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่ไม่มีชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับวัดในการดูแลรักษาวัดและศาสนสถาน แต่ก็มีวัดส่วนหนึ่งที่ชุมชนเข้ามามีปฏิบัติธรรมและเป็นแหล่งปฏิบัติธรรม ถือศีลในวันพระ ชุมชนจะมีส่วนเข้า

มามีบทบาทในการดูแลศาสนสถาน ส่วนวัดที่มีศาสนสถานที่เป็นรู้จักวงกว้างและมีนักท่องเที่ยวเข้ามาทัศนศึกษาจำนวนมาก เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยววัดประมาณวันละ ๒ พันถึง ๕ พันคน ผู้ดูแลจะเป็นผู้เชี่ยวชาญโดยเฉพาะ ส่วนวัดขนาดเล็กชุมชนยังเข้ามามีส่วนในการดูแลบ้าง

รูปแบบการบริหารจัดการวัดจึงมีรูปแบบเฉพาะในฐานะเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางด้านจิตใจและวัฒนธรรม และวัดเป็นองค์กรทางศาสนา การจัดการบริหารจึงมีความแตกต่างจากการบริหารแหล่งท่องเที่ยวเพื่อความบันเทิงและพักผ่อน กล่าวคือ การจัดการบริหารมีจุดหมายเพื่อรักษาศาสนสถานซึ่งเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยว ขณะที่วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยว เอกลักษณะและจุดมุ่งหมายของวัดคือ สถานที่ปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์และฆราวาส การจัดการบริหารของพระสงฆ์จึงเป็นการจัดการเพื่อรักษาศาสนสถานให้ดำรงอยู่และพัฒนาด้านจิตใจของประชาชน การจัดการให้เอื้อทั้งเป็นแหล่งทัศนศึกษาและเป็นแหล่งปฏิบัติธรรมในเวลาเดียวกัน ก็คือ ทำให้วัดเป็นที่น่ารื่นรมย์และบริการผู้เข้ามาทัศนศึกษาให้ได้รับความรู้กล่าวคือ พระสงฆ์เป็นผู้สามารถอธิบายความหมายและที่มาของศาสนสถานได้ และให้ความความสงบทางด้านจิตใจคือความเป็นกันยายนมิตรด้วยเช่นกัน

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลมาใช้ประโยชน์

จากการศึกษา เรื่องศึกษาศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว ของวัดในกรุงเทพมหานคร ในครั้งนี้มีข้อเสนอแนะดังนี้

๑. การดูแลความปลอดภัยยังทำกันไม่เต็มที่ ทั้งทางวัดเองและทางเจ้าหน้าที่ตำรวจ
๒. ทางวัดควรส่งเสริมรายได้ในเรื่องของการท่องเที่ยว เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจการท่องเที่ยวให้แก่ประเทศ
๓. ทางวัดควรจัดสถานที่ใน การปฏิบัติธรรมประจำเดือนของวัดซึ่งเป็นกิจกรรมตลอดปี และมีผู้สนใจตลอดปี ที่มีไม่เพียงพอ สอดคล้องกับการเสวนาเรื่องศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

อาจารย์พระมหากิตติศักดิ์ โคตมสิสุโส กล่าวว่า สิ่งที่ต้องรักษาไว้เพื่อการท่องเที่ยว คือ การดูแลความสะอาดเกี่ยวกับศาสนสถานที่สำคัญของวัด และสิ่งที่ต้องดูแลเป็นพิเศษคือ

ห้องน้ำ ห้องสุขา เพราะถือว่าเป็นหน้าตาของวัดเนื่องจากมีนักท่องเที่ยวค่อนข้างมากในแต่ละวัน^๑

อาจารย์อิงอร ผ่องใส กล่าวว่า อยากให้มีการอบรมบุคลากรภายในวัดเกี่ยวกับกิจกรรมการพาในการต้อนรับนักท่องเที่ยว และอยากให้มีการแนะนำนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับศาสนสถานที่ท่องเที่ยวอย่างอื่นภายในวัด^๒

อาจารย์รักษยาม นามดั่ง กล่าวว่า อยากให้มีการอนุรักษ์เกี่ยวกับการใช้ภาษาที่เป็นพุทธพจน์ และคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนาให้ถูกต้อง ในการแนะนำนักท่องเที่ยว^๓

อาจารย์ประทีป ทิพย์วรพงศ์ กล่าวว่า อยากให้พระผู้ใหญ่เปิดโอกาสให้พระภายในวัดทำหน้าที่เป็นผู้แนะนำนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับศาสนสถานภายในวัด เพราะพระมีความรู้ความเข้าใจและสามารถแนะนำได้เป็นอย่างดี^๔

อาจารย์ ดร.สมบุญ ดวงสโมสร กล่าวว่า อยากให้เน้นการพูดจาให้สุภาพและถูกต้อง โดยเฉพาะการใช้ภาษาควรศึกษาและแก้ไขปัญหาการใช้ภาษาอังกฤษให้ถูกต้อง คือ ต้องเรียนให้รู้ ดูให้จริง เกี่ยวกับวัฒนธรรมการใช้ภาษา^๕

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป

๑. ทำการศึกษาในเรื่องเดิม แต่เปลี่ยนแนวทางการเก็บตัวอย่างจากการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นแบบสอบถาม เพิ่มตัวแปรอิสระที่ใช้ในการศึกษามากขึ้น เช่น ปัจจัยด้านจิตวิทยา ปัจจัยด้านการจูงใจ เป็นต้น จะทำให้ทราบถึงปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยวของวัดในกรุงเทพมหานคร

๒. ควรศึกษาและวิจัยติดตามผลเกี่ยวกับการอนุรักษ์การท่องเที่ยวของวัดในกรุงเทพมหานคร ในรูปแบบอื่น เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวิทยา การท่องเที่ยวเพื่อสนับสนุนการเพื่อนำมาปรับปรุงการอนุรักษ์การท่องเที่ยวของวัดในกรุงเทพมหานคร ไม่เน้นเฉพาะศาสนสถาน แต่ ควรมีศึกษาการท่องเที่ยวเชิงโบราณคดี/ประวัติศาสตร์ด้วย

^๑พระมหากิตติศักดิ์ โคตมสิสุโส, การเสวนาเรื่อง ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยวของวัด, ณ ตึกอาคารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวัดศรีสุदारาม บางขุนนนท์ บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร วันพุธที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๕๒.

^๒เรื่องเดียวกัน.

^๓เรื่องเดียวกัน.

^๔เรื่องเดียวกัน.

^๕เรื่องเดียวกัน.